

Zlatuška, Zdeněk

Klasifikace a nájemné laurijských dolů ve IV. stol. př. n. l.

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1958, vol. 7, iss. E3, pp. [135]-139

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109349>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZDENĚK ZLATUŠKA

KLASIFIKACE A NÁJEMNÉ
LAURIJSKÝCH DOLŮ VE IV. STOL. PŘ. N. L.

Laurijské stříbrné doly v jihovýchodní Attice nabyly velkého hospodářského a politického významu už v perských válkách. Je známo, že bylo v té době jejich výnosu, který podle Aristotela činil r. 483—482 100 talentů,¹ na návrh Themistoklův použito na stavbu válečných lodí, které potom zasáhly v bitvě u Salaminů.² Kdy v nich byla vlastně zahájena těžba, je nejisté, protože se antické prameny, pokud si této věci vůbec všímají, vyjadřují neurčitě. Xenofon, který se laurijskými doly podrobněji zabývá ve IV. kapitole svého spisku Poroi, říká, že je všeobecně známo, že se tam pracovalo od nejstarších dob a že se nikdo ani nepokouší určit, kdy byly založeny.³ Věrohodnost tohoto údaje potvrzují i archeologické nálezy v okolí Thoriku v laurijské důlní oblasti, kde se našly stopy raně historických sídlišť a stopy po dolování.⁴ Stejně tak svědčí o velkém stáří dolů i název celé důlní oblasti Laurion, který je podle názoru některých badatelů předřeckého původu.⁵ Není snad bez zajímavosti ani to, že je v assyrském textu z Assuru, kde se mluví o Sargonových výbojích na západ, uváděna „země olova“, kterou badatelé ztotožňují s Lauriem v Attice.⁶ Je-li tato domněnka správná, potom by se ovšem počátky historie laurijských dolů posunuly až do třetího tisíciletí př. n. l.

Laurijské doly a všechny otázky, které s nimi souvisely, vábily k sobě již dlouhou dobu pozornost badatelů, i když důvody, pro které se jimi zabývali, byly různé. Kdežto koncem 18. stol. byla v popředí zájmu hlavně technická stránka starověkého dolování,⁷ rozšířil se později zájem i na další otázky.⁸ Badatelé se při výkladu opírali jednak o archeologické nálezy, jednak o celkem nečetné zprávy literárních pramenů. Nápisných pramenů bylo málo a jejich kusost nedovolovala dělat bezpečné závěry.

Teprve od třicátých let tohoto století, kdy začala Americká škola v Athénách provádět systematické výkopy na athénské agoře a jejich výsledky publikovat pravidelně v časopise *Hesperia*, objevila se řada nových nápisů ze IV. stol. př. n. l., které nám podávají záznamy o množství nájmu jednotlivých dolů, o jejich klasifikaci, jménech nájemců, o výši nájemného a o umístění jednotlivých dolů. I tyto nápisy jsou bohužel většinou značně zlomkovité, takže řada problémů nemůže být stále ještě jednoznačně vyřešena.⁹ Nápis obsahují celkem přes 300 záznamů o nájmech laurijských stříbrných dolů, vesměs ze 4. stol. př. n. l. Tyto záznamy nejsou ovšem většinou úplné, často jim schází buď údaj o výši nájemného, nebo určení kategorie dolu a pod.; někdy chybí i více údajů najednou. Dostí záznamů má však zachování jak klasifikaci (nebo se dá aspoň doplnit do zachovaného zbytku textu), tak i poplatek, za který byl důl pronajat. Převážná část nájmu, u kterých jsou potřebné údaje zachovány, obsahuje kla-

sifikaci anasaximon nebo palaion anasaximon, menší část je klasifikována jako ergasimon a pouze tři doly mají označení kainotomia.¹⁰ Na jediné úplně zachované stéle z r. 367—366 jsou některé nájmy označeny *ἐκ τῆς στήλης*, ostatní pak postrádají jakéhokoli označení, třeba se nápis zachoval úplně.¹¹ Tuto stélu je také jedinou možno přesně datovat, a je to pravděpodobně nejstarší záznam nájmu. Doly označené ek tés stélés se tu pronajímají ve dvou případech po 1550 drachmách, dva za 150 drachem, jeden za 50 drachem. Ostatní doly, u nichž schází jakékoli označení, jsou pronajímány po 20 drachmách (celkem 12 dolů). Kdežto doly označené ek tés stélés jsou všeobecně pokládány za ergasima,¹² o zbývajících 12 dolech této stély se mínění liší. M. Crosbyová, která nápis publikovala, řadí tyto doly mezi anasaxima nebo palaia anasaxima,¹³ kdežto Hopper soudí, že mají být spíše zařazeny mezi kainotomia.¹⁴ Zařadíme-li je ovšem mezi kainotomie, vznikne nám tím několik problémů. Potom bychom totiž neměli na této stéle vůbec zastoupenou kategorii anasaximon nebo palaion anasaximon, která je jinak na ostatních nápisech daleko nejčastější, třeba nejsou ostatní nápisy ani zdaleka tak dobře zachovány jako právě tento. Proti tomu se s kategorií kainotomia v zachovaných nápisech setkáváme pouze třikrát, jde-li o dül pronajímáný,¹⁵ a třikrát, jde-li o dül určující hranice pronajímaného objektu¹⁶. Při tom jde vesměs o nápisy z mladší doby. Z tří pronajímaných kainotomií je ještě nutno brát s rezervou oba případy z IG II², 1586 (Crosby č. 38), protože je text tohoto nápisu značně nejistý.¹⁷ Že byl dül kategorie kainotomia celkem vzácným zjevem, o tom svědčí i Xenofon v Poroi,¹⁸ výtýká, že v jeho době nikdo nechce otvírat nový dül pro příliš velké riziko, a navrhuje, aby byly nové doly v budoucnu otvírány v režii jednotlivých fyl.

Uvážíme-li, že dílko Poroi vzniklo až těsně před Xenofontovou smrtí, to jest r. 355—354,¹⁹ je podle mého názoru velmi nepravděpodobné, že by se byl Xenofon tak vyslovil, když by asi 10 let předtím, tedy v době velmi blízké, bylo najednou pronajato 12 nově založených dolů.

Pokud jde o poplatky za pronájem jednotlivých dolů, ani z nich nemůžeme vyvodit přesný závěr. U dolů označených jako ergasimon nebo ek tés stélés máme zachovány tyto nájemní poplatky: dvakrát 1550 drachem, desetkrát 150 drachem a jednou 50 drachem. V 8 případech se údaj o výši nájemného nezachoval. U kategorie anasaximon a palaion anasaximon²⁰ nacházíme 76 dolů, u nichž není nájemné zachováno, jednadvacetkrát 20 drachem,²¹ jednou 200 drachem, třikrát 150 drachem, jednou 160 drachem, jednou 130 drachem, jednou 1210 drachem a jednou 17 550 drachem.²² Tento poplatek, který je zatím daleko nejvyšší ze všech dosud známých, není však podle mého názoru zcela zaručen, protože text vedle něho je ztracen, i je možné, že počáteční zachovaná písmena, pokládána za součást označení ceny, patří k slovu, které předcházelo. V tom případě by se poplatek snížil o 6000 nebo 12 000 drachem. U sedmi dalších dolů, které však mají poplatky značně nižší (10—400 drachem), je naopak možné se domnívat, že snad byl poplatek i vyšší, protože text u ceny není zachován.

Kromě dolů jednotlivých kategorií již uvedených jsou zachovány ještě záznamy o dalších 104 dolech, jejichž klasifikaci nelze stanovit. Pokud se u nich zachovaly poplatky, vidíme i zde, že jejich výše mohly být značně rozmanité; zachovaná čísla se pohybují mezi 10 a 6100 drachmami. I zde však jsou údaje v některých případech asi neúplné.

S otázkou nájemních poplatků úzce souvisí i problém, zda jsou poplatky uvedené v nápisech jednorázové,²³ nebo roční,²⁴ nebo zda jde dokonce o poplatky placené v každé prytní zvlášť, to jest desetkrát ročně.²⁵ O způsobu placení

nájemného za doly se nezmiňuje žádný z našich pramenů. Aristoteles²⁶ sice uvádí několik způsobů, jak byly placeny státu různé poplatky, ale u žádného z nich není zřejmé, že by se vztahoval na doly. Srovnáme-li ovšem výnosy, které vyplývají z jednotlivých nálezů podle výše uvedených způsobů placení,²⁷ vidíme, že tato otázka má značný význam pro stanovení státních příjmů z laurijských dolů. Při jednorázové povaze poplatku by byl výnos nepatrný, kdežto při placení v každé prytnii by zas byly některé doly neobyčejně drahé. Tak na př. jeden důl z nálezů č. 16²³ by byl stál při poplatku placeném v každé prytnii ročně 10 talentů a 1000 drachem, to jest za celé období 30,5²³ nebo více než 71 talentů.³⁰ Tyto částky, které jsou konec konců jen nájemním poplatkem, jsou tak vysoké, že by byl hrubý výnos tohoto dolu musel dosáhnout částky na tehdejší dobu úplně fantastické.

Je sice pravda, že většina nájemních poplatků, pokud se nám aspoň údaje o nich zachovaly, byla mnohem nižší, ale i tak je nutno brát také případy, kdy poplatek převyšuje obvyklý průměr. Zdá se tedy, že je nutno tento způsob placení nájemného — to jest desetkrát ročně — odmítnout a přidržet se mínění, že uváděná částka je poplatek roční, nebo snad celkový. Proti tomuto názoru — to jest že jde o poplatek za celé období — mluví ovšem zase to, že by v tomto případě byl příjem státu neúměrně nízký.

Nakonec zbývá ještě otázka, jak je třeba chápat Suidův citát,³¹ podle kterého nájemce odváděl lidu $\frac{1}{24}$ těžby. A. Böckh³² pokládal za jisté, že tento podíl z těžby platil i pro Athény, avšak pozdější badatelé³³ se domnívají, že se tato $\frac{1}{24}$, o níž mluví Suidas, vztahuje pouze na římské císařství.³⁴ Srovnáme-li však zprávu Suidovu se zprávami, které platí pro římské císařství, myslím, že nelze tuto zprávu pro Athény v době jejich samostatnosti s určitostí odmítnout. Suidova formulace ... *τελειν ἔνεκα τῷ δῆμῳ* ... nenasvědčuje totiž tomu, že by šlo skutečně o římský zákon z konce IV. stol. n. l. V tom případě bychom čekali nejméně ... *συνκλήτω καὶ δῆμῳ*...³⁵ i když v té době už ani tato formulace není zrovna obvyklá. Je konečně též známo, že ustanovení o odvádění podílu z těžby nebylo ve starověku omezeno jen na římské císařství. S podobným ustanovením se setkáváme koncem IV. stol. př. n. l. i ve starověké Indii, jak o tom svědčí Kautiljův traktát Arthašástra.³⁶

Zdá se mi tedy pravděpodobnější, že se Suidova zpráva skutečně opírá o athénské ustanovení dnes neznámé, ovšem problémem zůstává, od které doby toto ustanovení platilo a jak bylo prováděno.

POZNÁMKY

¹ Ath. pol. 22, 7.

² Podle Aristotela, l. c., bylo vystavěno 100 lodí, podle Herodota, VII, 144, 200 lodí. Při tom však z Herodotovy zprávy vyplývá menší průměrný roční výtěžek, než jaký udává Aristoteles.

³ Xenofon, Poroi, IV, 2; srov. též Plinius, Nat. hist. VII, 197, jehož poznámka, vztahující se zřejmě též k Lauriu, svědčí rovněž o velkém stáří dolů.

⁴ Srov. S. Lauffer, Die Bergwerkssklaven von Laureion I, Wiesbaden 1956, str. 4 n., pozn. 1.

⁵ Srov. Kretschmer, Glotta 22 (1934), 252 n.; 26 (1938), 62.

⁶ Srov. W. F. Albright: A Babylonian Geographical Treatise on Sargon of Akkad's Empire, JAOS 45 (1925), str. 236 n.; B. Hrozný, Nejstarší dějiny Přední Asie, Indie a Kréty, 1948, str. 73, 202; B. Hrozný, Les inscriptions Crétoises, Praha 1949, str. 19.

⁷ Na př. C. Chassot de Florencourt, Über die Bergwerke der Alten, Göttingen 1785.

⁸ Prvním takovým dílem je A. Böckh, Über die Laurischen Silberbergwerke in Attika,

Berlin 1815 = Kleine Schriften V, Leipzig 1871. Některé další práce jsou: *A. Cordella*, *Le Laurium*, 1871; *E. Ardaillon*, *Les Mines du Laurion dans l'Antiquité*, 1897; *G. Oikonomos*, *Eine neue Bergwerksurkunde aus Athen*, *AM* 35 (1910), str. 274—332; *A. Momigliano*, *Sull'amministrazione delle miniere del Laurio*, *Athenaeum* n. s. X (1932), str. 247—258; *R. V. Šmidt*, *Očerki po istorii gornogo dela i metalloobrabatkyvajuščego proizvodstva v antičnoj Grecii*, *Izvestija GAIMK*, vypusk 108, str. 222—342, Moskva—Leningrad 1935; *E. Schönbauer*, *Beiträge zur Geschichte des Bergbaurechts*, München 1929.

⁹ Starší i novější nápisy publikovala souhrnně *M. Crosby*, *The Leases of the Laureion Mines*, *Hesperia* XIX (1950), str. 189—312. Zlomky nalezené za tisku své publikace uveřejnila v článku *More Fragments of Mining Leases from the Athenian Agora*, *Hesperia* XXVI (1957), str. 1—23. V *Hesperii* XIX je publikováno celkem 38 nápisů. Tyto nápisy zpracovává též *R. J. Hopper*, *The Attic Silver Mines in the Fourth Century B. C.*, *ABSA* XLVIII (1953), str. 200—255, a *S. Lauffer*, *Prosopographische Bemerkungen zu den attischen Grubenpachtlisten*, *Historia* VI (1957), str. 287—305. O době nájmu jednotlivých kategorií srov. též můj článek *Über die Pachtdauer der Laurischen Bergwerke*, *SPFFBÜ* 1957, E 2, str. 121 až 124.

¹⁰ Srov. *M. Crosby*, *Hesperia* XIX, str. 286 n.

¹¹ *M. Crosby*, *Greek Inscriptions*, *Hesperia* X (1941), str. 14—27.

¹² *M. Crosby*, *Hesperia* XIX, str. 196; *R. J. Hopper*, *ABSA* XLVIII, str. 235.

¹³ *Crosby*, *Hesperia* XIX, str. 196.

¹⁴ *R. J. Hopper*, o. c., str. 234.

¹⁵ *M. Crosby*, *Hesperia* XIX, nápis č. 32 = IG II², 1587 (1×) a č. 38 = IG II², 1586 (2×).

¹⁶ *Hesperia* XIX, nápisy č. 28, 33, 35.

¹⁷ Srov. *M. Crosby*, *Hesperia* XIX, str. 285.

¹⁸ *Poroi* IV, 28 n.

¹⁹ *A. Andreades*, *Geschichte der griechischen Staatswirtschaft* I, 1931, str. 407.

²⁰ Tyto dvě kategorie uvádím společně, protože v řadě případů není možno přesně určit, o kterou z nich jde.

²¹ Včetně 12 výše uvedených dolů z r. 367/366.

²² *Hesperia* XXVI, str. 13, S 5.

²³ *Momigliano*, o. c., str. 254.

²⁴ *Ardaillon*, o. c., str. 189 n.

²⁵ *Hopper*, str. 237.

²⁶ *Ath. pol.* 47, 6.

²⁷ Toto srovnání provádí *M. Crosby*, *Hesperia* XIX, str. 203.

²⁸ *Hesperia* XIX, str. 244 n.

²⁹ Při tříleté nájemní době.

³⁰ Při sedmileté nájemní době.

³¹ *Suidas* 345, ἀγοράων μετάλλων δίκη.

³² *A. Böckh*, *Die Staatshaushaltung der Athener* I³, str. 379.

³³ *Ardaillon*, str. 188 n., *Momigliano*, str. 257 n. a *Hopper*, str. 229 n., a 238. *M. Crosby*, *Hesperia* XIX, str. 203, pozn. 44, nechává tuto otázku otevřenou.

³⁴ Srov. *Codex Justinianus* XI, 6, 3 = *Theodosianus* X, 19, 10.

³⁵ Srov. *SIG* II³, č. 880.

³⁶ Srov. *Andreades*, o. c., str. 289, pozn. 3.

КЛАССИФИКАЦИЯ И АРЕНДНАЯ ПЛАТА ЛАВРИЙСКИХ РУДНИКОВ В 4 ВЕКЕ ДО Н. Э.

Автор доказывает, что рудники, в надписи датированной 367-6 г., опубликованной М. Кросби в *Гесперии* X (1941 г.), которые стоят вне какой бы то ни было классификации, надо считать рудниками категории апасаксимон (палаион анасакспмон), а не каиномиаи.

Автора также интересует вопрос, была ли арендная плата, о которой упоминается в надписях, разовой, годовой, или же она вносилась каждую пританию, т. е. десять раз в год. Он считает, что речь не может идти об арендной плате, вносимой каждую пританию, — скорее всего это была ежегодная арендная плата, а не разовая.

В заключение автор пытается разрешить проблему: относится ли цитата Суиды, по свидетельству которой, предприниматель сдавал 1/24 всей добычи, и к Афинам, или же здесь идет речь о постановлении, принятом лишь в римскую эпоху, а именно

в 4 веке н. э. Судя по формулировке цитаты Суиды, можно считать, что постановление, на котором базируется эта цитата, датируется доримской эпохой. Такое мероприятие не было в древности единичным — об этом свидетельствует и то обстоятельство, что аналогичное мероприятие было известно в 4 веке до н. э. и в Индии. Поэтому вполне возможно, что свидетельство Суиды относится к Афинам, периода независимости, хотя, конечно, нельзя сказать с какого времени указанное постановление вошло в силу, и как оно проводилось в жизнь.

Перевел: С. Жаж

KLASSIFIZIERUNG UND PACHTGELD DER BERGWERKEN VON LAURION IM IV. JHDT V. U. Z.

Der Verfasser bringt den Beweis, dass die Bergwerke, die in der aus dem Jahre 367-366 stammenden und von M. Crosby (*Hesperia* X, 1941) publizierten Inschrift erwähnt werden und die jedweder Klassifizierung entbehren, als der Kategorie *anasaximon* (*palaion anasaximon*) angehörende, nicht aber als *kainotomia* aufzufassen sind.

Er befasst sich weiter mit der Frage, ob die in den Inschriften angeführten Tribute einmalig sind, oder ob sie einmal jährlich, bzw. in jeder *prytania*, d. h. $10 \times$ im Jahre gezahlt werden. Er zieht den Schluss, dass es sich keinesfalls um Tribute handeln kann, die in jeder *prytania* gezahlt werden sollten, und dass es sich eher um Jahrestribute als um einmalige Tribute handeln dürfte.

Abschliessend tritt der Verfasser an die Lösung der Frage, ob das Zitat von Suidas, wonach der Unternehmer $\frac{1}{24}$ des Ertrags abzuführen hatte, auch für Athen galt, oder ob diese Verordnung erst aus der Römerzeit, aus dem IV. Jhdt u. Z. stammt. Aus der Formulation des Zitats von Suidas kommt er dazu, dass die Anordnung, an die sich dieses Zitat stützt, aus der vorrömischen Zeit stammt. Dass solche Massnahme im Altertum nichts Vereinzelt darstellte, wird auch durch die Tatsache bekräftigt, dass eine ähnliche Anordnung auch aus Indien, und zwar aus dem IV. Jhdt. v. u. Z. bekannt ist. Es dürfte also ziemlich wahrscheinlich sein, dass der Bericht von Suidas sich auch auf Athen in der Zeit von dessen Selbstständigkeit beziehen könnte, wobei man jedoch nicht bestimmen kann, wie lange diese Anordnung in Geltung war und wie sie durchgeführt wurde.

Übersetzt von M. Beck